

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

Mart 2013.

Dr Ana Kuzmanović Jovanović¹
Univerzitet u Beogradu

RODNO OSETLJIV JEZIK U SEKTORU BEZBEDNOSTI

Jedan od ključnih problema afirmacije rodno osetljivog jezika u našem društvu je otpor samih žena njegovom uvođenju i doslednom korišćenju. Razlog ovom otporu leži, u snazi patrijarhalnog kulturnog modela dominantnog u srpskom društvu, u okviru kojeg su jezička istraživanja i planiranja, kao i procesi jezičke kodifikacije i standardizacije određeni ideologijom naučne, akademske elite koju čine pretežno muškarci. Pokazano je da snaga ovog patrijarhalnog kulturnog modela može biti podrivena pre svega ukazivanjem na vezu između jezičkih i društvenih formi i podizanjem nivoa svesti o načinu na koji jezičke promene utiču na društvene promene. Zato je rodno osetljiv jezik jedan od važnih elemenata promocije novih rodnih odnosa, koji pomaže afirmaciji ženskog prisustva, iskustva, perspektive i doprinosa društvu uopšte, pa tako i u sektoru bezbednosti.

¹ Docentkinja na Filološkom fakultetu. Kontakt adresa: akuzmanovic@fil.bg.ac.rs

U ovom radu predstavljen je značaj uvođenja rodno osetljivog jezika, kao i rodne perspektive uopšte, u različite domene jezičke upotrebe, sa posebnim osvrtom na sektor bezbednosti, koji je tradicionalno povezan sa tipično patrijarhalnim, „muškim“ vrednostima. Predstavljani su tradicionalni argumenti nosilaca jezičkih politika i planiranja u Srbiji, koji kao glavni argument protiv uvođenja rodno osetljivih termina za označavanje zanimanja i titula žena navode morfološku strukturu srpskog jezika, gde se oblici muškog roda imenice smatraju „nemarkiranim“ i „neutralnim“. Ovakvi stavovi strukturalne lingvistike, koji odriču vezu između jezičkih i društvenih formi i praksi, dovedeni su danas u pitanje brojnim istraživanjima koja nedvosmisleno potvrđuju da jezik ne možemo posmatrati kao puki odraz postojećih rodni kategorija, već da on upravo predstavlja jedan od glavnih instrumenata za kreiranje i održavanje tih kategorija u određenom društvu i kulturi. Zato je rodno osetljiv jezik jedan od važnih elemenata promocije novih rodni odnosa, te pomaže afirmaciji ženskog prisustva, iskustva, perspektive i doprinosa društvu uopšte, pa tako i u sektoru bezbednosti. Na osnovu do sada izloženih predloga u literaturi posvećenoj ovom problemu u našoj sredini (vid. pre svega Savić 1998, 2011, 2011a), u ovom radu su ponuđeni, pre svega, argumenti koji idu u prilog korišćenja rodno osetljivog jezika u srpskom javnom diskursu, kao i određene preporuke za primenu rodno osetljivih termina u sektoru bezbednosti u različitim domenima jezičke upotrebe. Izložen će biti i jedan od ključnih problema afirmacije rodno osetljivog jezika u našem društvu, a to je upravo otpor samih žena njegovom uvođenju i doslednom korišćenju. Razlog ovom otporu leži, prema mišljenju Jelene Filipović (2011), u snazi patrijarhalnog kulturnog modela dominantnog u srpskom društvu, u okviru kojeg su jezička istraživanja i planiranja, kao i procesi jezičke kodifikacije i standardizacije određeni ideologijom naučne, akademske elite koju čine pretežno muškarci. Pokazano je da snaga ovog patrijarhalnog kulturnog modela može biti podrivena pre svega ukazivanjem na vezu između jezičkih i društvenih formi i podizanjem nivoa svesti o načinu na koji jezičke promene utiču na društvene promene. Dakle, osnovna teza ovog rada jeste da rodno osetljiv jezik doprinosi vidljivosti žena u svim sektorima društva, pa tako i u tradicionalno „muškom“, patrijarhalnom sektoru bezbednosti, te da njegova promocija predstavlja važnu strategiju u postizanju istinske rodne ravnopravnosti.

1. UVOD: STRATEGIJE RODNOG SENZIBILISANJA DRUŠTVA

Danas, u drugoj deceniji XXI veka, borba za ravnopravnost polova nalazi se u novoj fazi. Formalna, zakonska rodna ravnopravnost postignuta je u velikom broju zemalja, uključujući u to i Srbiju, gde brojni zakonski akti regulišu i zabranjuju, barem formalno, diskriminaciju na osnovu pola, odnosno roda.² Međutim, sveobuhvatna, puna i *de facto* ravnopravnost ne može se postići samo zakonodavnim sredstvima.³ Ona podrazumeva rodno senzibilisanje čitavog društva. Pekinška Konferencija o ženama, održana pre 18 godina, promovisala je i inicirala stvaranje strategije poznate pod nazivom „džender mejnstriming“ (*gender mainstreaming* – GM), odnosno strategije uključivanja rodno osetljive perspektive u sve nivoe odlučivanja u društvu kao komplementarne metode za postizanje pune rodne ravnopravnosti. Za efikasan GM, potrebna je odgovarajuća infrastruktura političke, finansijske i profesionalne podrške, a krajnji cilj ovih društvenih procesa jeste poboljšanje i unapređenje života svih članica i članova društva, odnosno postizanje istinske i pune ravnopravnosti među njima.⁴

Cilj ovog rada je da, oslanjajući se na koncept strategije „džender mejnstriminga“ (*gender mainstreaming*) i rodno osetljiv jezik kao jedan od važnih elemenata ove strategije, ukaže na značaj koji ovi procesi imaju za sektor bezbednosti. To stoga što su iz ovog sektora žensko prisustvo i iskustvo tradicionalno isključivani, u skladu sa dominantnim patrijarhalnim kulturnim modelom našeg društva, po kojem prisustvo žena u vojsci i policiji slabi odbrambenu moć države i autoritet ovih institucija. Međutim, treba istaći da ni među feminističkim teoretičarkama i aktivistkinjama ne postoji jedinstven stav o učestvovanju žena u državnim snagama bezbednosti, te stoga tumačenje ovog pitanja u velikoj meri ostaje kontroverzno (vid. Antonijević 2011: 4).

2 Razlikovnje biološke kategorije pola od društveno određene kategorije roda prihvaćeno je u akademskoj literaturi i različitim društvenim inicijativama kao način da se razumeju različite uloge i ponašanja muškaraca i žena u određenim društvenim kontekstima. Korišćenjem termina rod naglašavamo stav da polne razlike nisu nepromenljive kategorije i da se menjaju u skladu sa društvenim, istorijskim, ekonomskim i drugim okolnostima.

3 Zakonski okvir za unapređenje rodne ravnopravnosti i stavljanje sektora bezbednosti u Srbiji pod demokratsku i civilnu kontrolu kompletiran je u poslednjih nekoliko godina usvajanjem zakona i strategija, koje garantuju rodnu ravnopravnost, zabranjuju sve oblike diskriminacije i jasno određuju nadležnosti različitih aktera u sektoru bezbednosti. Međutim, retka istraživanja o položaju žena u sektoru bezbednosti u Srbiji pokazala su da se žene zaposlene u njemu suočavaju sa brojnim izazovima i diskriminacijom, koji su zasnovani na rodni stereotipima, a situacija je slična i kada je reč o odnosu institucija u sektoru bezbednosti (prvenstveno policije i pravosuđa) prema korisnicama njihovih usluga (Odanović 2011: 2–3).

4 U poslednjih nekoliko decenija, nakon Dekade žena Ujedinjenih nacija (1975–1985) i naročito nakon Svetske konferencije UN o ženama održane u Pekingu 1995. godine, brojne inicijative za afirmaciju takozvane „ženske perspektive“ prisutne su na globalnom nivou.

Posledica mera koje su poslednjih godina preduzete u MUP-u, Ministarstvu odbrane Vlade Republike Srbije i Vojsci Srbije radi otklanjanja barijera za prijem žena u profesionalnu policijsku i vojnu službu jesu vidne promene u dva bitna indikatora rodne ravnopravnosti. To su, pre svega, konstantno povećanje procentualne zastupljenosti žena u ukupnom sastavu policije i Vojske i proširivanje područja radnog angažovanja žena u njima, tj. povećanje broja dužnosti koje su im pod istim uslovima jednako dostupne kao i muškarcima (Šaranović 2010: 307–308).⁵

Međutim, kao i u drugim oblastima društvenog života, tako i u sektoru bezbednosti puna i istinska rodna ravnopravnost podrazumeva mnogo više od postojanja antidiskriminatorskih zakona i upotrebe rodno osetljivog jezika. Ona podrazumeva podjednaku vidljivost oba pola, postojanje podjednakih mogućnosti za oba pola, podjednaku prisutnost i isto vrednovanje muške i ženske perspektive.

1.1. SAVREMENA SHVATANJA POJMA BEZBEDNOST

Važno je istaći da je poslednjih godina došlo do promene samog koncepta *bezbednosti*. Naime, ovaj koncept, tradicionalno usmeren na nacionalnu državu, teritoriju, granice i makropolitiku, u savremenim istraživanjima sve više biva okrenut ka građanima i građankama, kao i ka njihovim svakodnevnim, individualnim životima. Dakle, referentni objekat same bezbednosti više nije država, već pojedinac (Kostovicova et al. 2012: 572). Istovremeno, bezbednost se u istraživanjima posmatra kao društveno i diskurzivno određena kategorija, što govori u prilog tezi o značaju reformi diskurzivnih, to jest jezičkih elemenata korišćenih u ovom sektoru. Budući da jezik nije neutralno sredstvo komunikacije, već oruđe kojim možemo aktivno uticati na stavove i mišljenja u određenoj jezičkoj i društvenoj zajednici, jasna je i opravdana potreba uvođenja rodno osetljivog jezika u sektor bezbednosti. To je jedan od načina da se ova oblast prilagodi novoj društvenoj realnosti, u kojoj žene sve više prodiru u prostore javne sfere, tradicionalno rezervisane za muškarce, ali i u kojoj sama javna sfera biva definisana na nov način, koji uključuje i žensko iskustvo i potrebe.

2. JEZIK I IDEOLOGIJA: ZAŠTO RODNO OSETLJIV JEZIK?

Rodno osetljiv jezik jedan je od važnih problema standardizacije srpskog jezika. Dominantni stavovi o ovom pitanju u srpskoj naučnoj (i nenaučnoj) javnosti i dalje se mahom oslanjaju na postulate strukturalne lingvistike, prema kojima je u kompleksnom morfološkom sistemu srpskog jezika gramatički muški rod nemarkiran, tj. služi za označavanje oba prirodna roda (pola) kod imenica koje označavaju titule, zanimanja i sl. Međutim, ovakvi kruti stavovi strukturalne lingvistike danas su dovedeni u pitanje brojnim istraživanjima, koja potvrđuju da jezik ne možemo posmatrati kao puki odraz postojećih rodni kategorija, već je upravo on jedan od glavnih instrumenata za kreiranje i održavanje tih kategorija u određenom društvu i kulturi (Pauwels 2003; Filipović 2011). Drugim rečima, upotreba gramatičkog muškog roda kao „nemarkiranog“, za šta se zalažu srpski strukturalni lingvisti i (u manjoj meri) lingvistkinje, oni koji kreiraju i promovisu (rodno neosetljive) jezičke politike u Srbiji, ideološki je određena i nesumnjivo doprinosi nevidljivosti žena u jeziku, odnosno u javnoj i profesionalnoj sferi (up. Filipović 2011, 2012; Savić 1995, 1998, 2011).

Izvor: Magazin Stazenezele.rs

⁵ Žene su počele da se značajnije i sistematski zapošljavaju na operativnim poslovima u tradicionalnim institucijama bezbednosti, najpre u MUP-u od 2002. godine, a pet godina kasnije i u Ministarstvu odbrane. U oba slučaja, kampanje za zapošljavanje žena pokrenute su na inicijativu evropskih donatorskih institucija (OEBS, Savet Evrope), zbog čega su mahom sprovedene na brzinu i bez pažljivog planiranja integrisanja žena u tradicionalno 'muški' profesionalni ambijent (Petrović et al. 2010: 71).

Dakle, svaki put kada doktoru nazovemo „doktorom“, profesorku „profesorom“, a policajku „policajcem“, mi ne samo da reprodukujemo patrijarhalnu, tradicionalnu dihotomiju između javne i privatne sfere već i naglašavamo da je mesto žene upravo u privatnoj sferi, van profesionalnog života. Iako su žene u poslednjih nekoliko decenija uspele da se izbore za svoj izlazak iz uskog kruga privatne sfere, jezičke prakse i politike, koje kreiraju društvene elite, tu činjenicu mogu zamaskirati i prikriti promovisanjem određenih, rodno neosetljivih jezičkih politika i stavova o jeziku. Tako je pozivanje na nepovredivost morfološke strukture srpskog jezika i odbijanje da se žene prisutne u profesionalnom životu imenuju imenicama u gramatičkom obliku ženskog roda nesumnjiv relikv patrijarhalne ideologije, koja dominira srpskom lingvističkom i širom javnošću i u XXI veku (vid. Filipović 2011; Savić 1998). Uprkos tome, rodno osetljive jezičke politike i planiranja postepeno osvajaju različite oblasti srpskog društvenog života (up. Filipović & Kuzmanović Jovanović 2012; Savić 2011). Tako i Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike, kao prvi izvršni mehanizam Vlade RS nadležan za poslove ostvarivanja i unapređivanja rodne ravnopravnosti, uočava da jezik može biti sredstvo diskriminacije, te u skladu sa tim daje preporuku za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnom govoru:

Uprava za rodnu ravnopravnost, u skladu sa Nacionalnom strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, Akcionim planom za njenu implementaciju i međunarodnim preporukama (OUN, Savet Evrope) pokrenula je pitanje upotrebe rodno osetljivog jezika u javnom govoru i javnom životu Srbije. Budući da jezik nije samo sredstvo komunikacije, već i pokazatelj odnosa moći i kontrole u jednom društvu i da može biti i sredstvo diskriminacije, naši naponi u kreiranju okvira i uslova za politiku rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti, podrazumevaju zalaganje za promenu i razvoj jezika. (Uprava za rodnu ravnopravnost 2012)

Međutim, kako je već istaknuto, ovakve rodno osetljive inicijative još uvek nisu u fokusu jezičke politike u okviru zvaničnih institucija države koje se bave jezikom (Filipović 2012: 88), zbog čega su njihovi dometi i dalje ograničeni na jezičke prakse određenih, manje ili više zatvorenih društvenih grupa. Ipak, važno je istaći da su upravo takve inicijative, uz razvoj i porast broja istraživanja o problemima roda i rodne ravnopravnosti, jedan od preduslova za uspešnu implementaciju „džender mejnstriming“ (*gender mainstreaming*) strategija u jednom društvu. Takva istraživanja i inicijative imaju ogroman značaj za kreiranje politika u velikom broju društvenih oblasti, i to ne samo onih u kojima je rodna perspektiva već tradicionalno prisutna, kao što je zdravstvo, već i u onima gde njen značaj još uvek nije uočen, kao što su ekonomija, nove tehnologije ili upravo sektor bezbednosti. Nažalost, u našoj sredini ona i dalje retko dobijaju praktičnu primenu. Kao i u drugim zemljama u tranziciji, i u Srbiji ključni problem jeste povezivanje društvenih istraživanja o rodu i političkih strategija koje promovišu rodnu ravnopravnost (vid. Krizsan & Zenta 2006; Kuzmanović Jovanović 2012)

3. STAVOVI O RODNO OSETLJIVOM JEZIKU

Prirodno je očekivati da će upravo žene, koje su najvećim delom isključene iz akademske elite koja se bavi standardizovanjem i kodifikovanjem srpskog jezika, uočiti značaj afirmacije rodno osetljivog jezika za promenu rodni odnosa u srpskom društvu, kao i da će podržati njegovu promociju i dosledno sprovođenje. Međutim, to nije slučaj. Malobrojna dostupna istraživanja stavova o rodno osetljivom jeziku među ženama u Srbiji pokazuju da su žene, pre svega one visokoobrazovane, sa jasno definisanim profesionalnim identitetom, često protiv njegovog uvođenja. Predstavićemo rezultate dva takva reprezentativna istraživanja obavljena među visokoobrazovanim ženama u Beogradu u poslednjih nekoliko godina (Filipović 2011; Piper 2009).

Istraživanje stavova o rodno osetljivom jeziku među ženama, koje je obavila profesorka Univerziteta u Beogradu Jelena Filipović, obuhvata uzorak od šesnaest visokoobrazovanih žena, sa visoko razvijenom svesću o problemu rodni odnosa u društvu, kao i o svojim profesionalnim i javnim ulogama. Trebalo je da ispitanice u anketi od ponuđenih morfoloških oblika muškog i ženskog roda imenica za označavanje zanimanja izaberu oblik kojim bi označile zanimanje osobe ženskog pola, kao i da obrazlože svoje izbore. Hipoteza autorke bila je da, ukoliko njene ispitanice ne razumeju značaj društvene konstrukcije roda, kao i posledice njegove nevidljivosti u javnom diskursu, treba očekivati da je patrijarhalni kulturni model još uticajni u drugim društvenim slojevima srpskog društva (Filipović 2011: 118).

Sve ispitanice koje su učestvovala u istraživanju eksplicitno tvrde da u Srbiji žene nisu ravnopravne sa muškarcima u profesionalnoj i javnoj sferi. Međutim, kod većine njih ne postoji bilo eksplicitna bilo implicitna svest o vezi između

Izvor: Društvena mreža Verbalisti

ovakve vrste društvene nepravde i metalingvističkog znanja o sociolingvističkim i drugim aspektima jezika, koji doprinose pomenutoj neravnopravnosti (Filipović 2011: 123).

Naime, samo četiri ispitanice, koje se i same bave rodnim studijama, kao i odnosom jezika i roda, dale su prednost obilicima ženskog roda za označavanje zanimanja žena, te kategorički odbacile upotrebu oblika muškog roda kao neutralnog. Ostale učesnice u ovoj studiji (obrazovane u strogo preskriptivnom, tradicionalnom duhu, po kojem ne postoji direktna veza između jezičkih i društvenih formi) odlučivale su se za muške ili ženske oblike na osnovu svoje „jezičke intuicije“ ili na osnovu kriterijuma frekventnosti njihove upotrebe. One su mahom odbacivale morfološke oblike ženskog roda, navodeći da im određeni sufiksi ženskog roda zvuče „degradirajuće“ ili da, naglašavajući kako je žena ta koja je obavlja određenu profesiju, zamagljuje značaj same te profesije (Filipović 2011: 121). Ispitanice koje su se sistematski odlučivale za morfološke oblike ženskog roda pak naglašavale su veze između jezičkih i društvenih formi, odbacujući „estetski“ kriterijum u izboru određenih, manje frekventnih oblika ženskog roda (tipa *psihološkinja* ili *pilotkinja*).

Autorka zaključuje da veliki broj srpskih žena, uprkos visokom obrazovanju i svesti o rodnoj neravnopravnosti, kao i o potrebi da postoji veća vidljivost žena u različitim domenima profesionalnog i javnog života Srbije, održava patrijarhalni kulturni model definisan, između ostalog, jezičkim praksama i planiranjem čije su oličenje „muške figure zvanično priznatih srpskih jezičkih planera“ (Filipović 2011: 112). Ovaj patrijarhalni i rodno neosetljiv jezički model, dominantan u srpskom javnom diskursu, dostupan je ne samo osobama koje se profesionalno bave jezikom, već i celokupnoj visokoobrazovanoj populaciji. Stoga autorka zaključuje da je, ukoliko želimo da promenimo postojeće jezičke i društvene prakse koje doprinose nevidljivosti žena u javnoj i profesionalnoj sferi, te samim tim održavaju stanje *status quo* u društvu, neophodno podsticati podizanje metalingvističke svesti koja bi dovela do promene tradicionalne interpretacije jezičkih formi, po kojoj su morfološki oblici muškog roda nemarkirani, normativni i „neutralni“. Posledica bi, prema mišljenju iste autorke, bio razvoj složenijih rodni identiteta, gde bi govornici i govornice postali svesni ne samo gramatičkih, već i drugih, implicitnih, skrivenih, potencijalno ideoloških značenja morfološkog roda i njegovih društvenih konotacija (Filipović 2011: 124).

Srodno istraživanje, koje se takođe bavi stavovima (visokoobrazovanih) žena o upotrebi rodno osetljivih oblika za označavanje zanimanja i titula, jeste master rad odbranjen na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu (Piper 2009). U njemu je učestvovala dvadeset i jedna ispitanica sa univerzitetskim diplomama osnovnih studija iz različitih oblasti (pravo, ekonomija, defektologija, medicina, istorija umetnosti, svetska književnost, filologija). Za razliku od prethodnog uzorka, u ovoj studiji nijedna od ispitanica nikada se nije bavila temom rodne ravnopravnosti.

Metodološki postupak bio je isti kao i u prethodnom istraživanju. Ispitanice je trebalo da odaberu između oblika ženskog i muškog roda imenica koje se koriste za označavanje zanimanja žena, kao i da obrazlože svoj izbor. Autorka je u analizi rezultata identifikovala tri grupe odgovora.

Prvu grupu čine odgovori tri ispitanice koje su izabrale isključivo imenice u obliku gramatičkog ženskog roda, eksplicitno ističući mišljenje da se za rodnu ravnopravnost treba boriti na svim društvenim poljima, pa tako i na jezičkom, te da upotreba naziva zanimanja u gramatičkom ženskom rodu doprinosi srpskoj društvenoj sredini, kao i da na to treba gledati kao na vid proširenja svesti u društvu (Piper 2009: 35).

Najbrojnija je bila druga grupa, koju čine odgovori trinaest ispitanica. One u anketi naglašavaju da se generalno zalažu za upotrebu naziva zanimanja u gramatičkom ženskom rodu, ali „ne po svaku cenu“. Ova grupa ispitanica, kao i one u prethodnoj studiji, nazive zanimanja i titula u gramatičkom muškom rodu smatra neutralnim oblikom, koji označava samo zanimanje ili funkciju, bez društvenih konotacija. I među ovim ispitanicama ima onih koje tvrde da pojedini nazivi zanimanja u gramatičkom ženskom rodu zvuče „isuviše rogobatno i veštački“, no u takvom stavu ne vide uticaj patrijarhalnog kulturnog modela kom su (bile) izložene. I one primenjuju kriterijum frekventnosti upotrebe, te im oblici imenica poput *predsednica*, *koordinatorka*, *upravnica*, *načelnica*, *premijerka* zvuče „prirodno“ i uobičajeno. S druge strane, oblici zanimanja kao što su *psihološkinja*, *pedagoškinja* i slično ovoj grupi učesnica ankete zvuče „kao da su na silu nakalemljene“, dok im *hirurškinja* i *policajka* deluju „podrugljivo“ (Piper 2009: 36).

U trećoj grupi nalaze se odgovori pet učesnica ankete koje su negirale većinu naziva zanimanja upotrebljenih u ženskom gramatičkom rodu. Glavni argument koji navode u prilog svom izboru jeste da sufixi za dobijanje imenica ženskog roda koje se odnose na titule i zanimanja „upropašćavaju“ srpski jezik, te da uvođenje rodno osetljivog jezika u ovoj oblasti neće i ne može doprineti većoj rodnoj ravnopravnosti u srpskom društvu.

Međutim, zajednički zaključak svih učesnica ove ankete jeste da „favorizovanje naziva zanimanja u gramatičkom ženskom rodu nikako ne doprinosi većem uvažavanju žena u našem društvu“, već naprotiv, „može izazvati i podsmeh“, te da se „najpre treba zalagati za ravnopravnost na drugim poljima, pa tek onda za ravnopravnost u jeziku“ (Piper 2010: 37).

Rezultati navedenih studija jasno pokazuju snagu patrijarhalnog kulturnog modela i jezičkih politika koje promovisu određene društvene elite u Srbiji⁶, a koje odriču vezu između jezičkih i društvenih formi i praksi, čime podstiču održavanje stanja *statusa quo* u društvu i držanje žena na marginama javne i profesionalne sfere. Naime, snaga tog kulturnog modela leži upravo u činjenici da ga podržavaju i održavaju same žene, i to one visokoobrazovane, koje bi trebalo da budu predvodnice promena u rodnom poretku. Objašnjenje za ovaj fenomen leži upravo u činjenici da ni u ovoj društvenoj grupi ne postoji jasna svest o vezi između jezičkih i društvenih praksi, niti o načinu na koji promene jezičkih praksi doprinose društvenim promenama. Stoga je cilj ovog, kao i njemu sličnih radova, upravo taj da, pre svega, doprinese razvoju svesti o postojanju uzročno-posledične veze i o njenom značaju za razvoj i promene rodničkih odnosa u jednom društvu. Promocija rodno osetljivog jezika jedna je od strategija koja može doprineti tim promenama u različitim oblastima društvenog života, pa tako i u sektoru bezbednosti.

6 Tu pre svih spadaju institucije koje određuju i promovisu jezičke politike, poput Odbora za standardizaciju srpskog jezika, SANU, Filološkog fakulteta i slično.

4. RODNO OSETLJIV JEZIK U SEKTORU BEZBEDNOSTI

Promocija rodno osetljivog jezika u sektoru bezbednosti jedan je od važnih elementa transformacije ovog tradicionalno patrijarhalno ustrojenog sistema.

Oslanjajući se na savremenu *teoriju jezičke delatnosti*, umesto na tradicionalnu strukturalističku teoriju jezika, profesorica Svenka Savić daje predloge o upotrebi rodno osetljivog jezika u Vojsci Srbije, stavljajući fokus na činove namenjene ženama. Za razliku od strukturalističke teorije jezika, koja insistira na hijerarhijskom odnosu gramatičkih rodova, gde je ženski uvek izveden iz muškog i zavisn od njega, osnovni postulat teorije jezičke delatnosti ne samo da „dekonstruiše tačke moći u društvu i u jeziku“ (Savić 2011: 49) već aktivno doprinosi kako jezičkim, tako i društvenim promenama, budući da izjednačava jezičku upotrebu sa društvenim delovanjem. Autorka navodi sledeće preporuke i pravila za normiranje rodno osetljivog srpskog jezika, koje se mogu primeniti i u sektoru bezbednosti (Savić 2011: 49–50):

- Pravilo 1:** Poštovati gramatičko pravilo građenja rečenice srpskog jezika (subjekat i predikat u rečenici moraju se slagati u licu, rodu i broju).
- Pravilo 2:** Upotrebljavati dosledno formu ženskog roda za zanimanja i titule žena svuda gde je to moguće.
- Pravilo 3:** Menjati stečene navike u upotrebi jezika (jezik je jednako navika koliko i odvika).
- Pravilo 4:** Koristiti rodno neutralne reči prilikom govorenja ili pisanja o osobama oba pola.
- Pravilo 5:** Koristiti paralelne forme ako se preporuka odnosi i na muškarce i na žene.
- Pravilo 6:** Kreativno koristi razne forme rodno osetljivog jezika prilikom oblikovanja teksta.
- Pravilo 7:** Pisati titule i zanimanja u punom obliku, a izbegavati pisanje skraćenica za titule i zanimanja žena.
- Pravilo 8:** Ukoliko je reč o bračnom paru, treba navoditi punu identifikaciju za svaku osobu posebno.
- Pravilo 9:** U prevodu na srpski jezika sa nekog stranog jezika primeniti ovde predložena pravila.
- Pravilo 10:** Ne treba identifikovati ženu prema bračnom statusu (izostaviti upotrebu odrednice *gospođica*).

Ova pravila i preporuke treba da doprinesu kreiranju i normiranju oblika ženskog roda za titule i zanimanja žena, što je jedan od osnovnih elemenata rodno osetljivog jezika. Kako je već naglašeno, rodno osetljiv jezik jeste samo jedna, ali važna strategija „džender mejnstrminga“ (*gender mainstreaming*), odnosno rodnog senzibilisanja čitavog društva i promocije istinske rodne ravnopravnosti.

Izvor:
Web portal gawkerassets.com

Primenom ovih pravila i preporuka na rodno osetljiv jeik u sektoru bezbednosti dolazimo do sledećih predloga:

➤ ➔ ➔ Trebalo bi izostaviti upotrebu termina *gospođica* u oslovljavanju žena zaposlenih u sektoru bezbednosti. Ovaj predlog je već usvojen krajem 2011. godine kada su na preporuku Poverenice za zaštitu ravnopravnosti u Vojsci Srbije i Ministarstvu odbrane doneta nova pravila službe, po kojima se pripadnice oružanih snaga moraju oslovljavati sa „gospođo“, dakle bez osvrta na njihov bračni status.

➤ ➔ ➔ Treba promovisati jezičku kreativnost. Kreativnost (vid. pravilo 6 gore) predstavlja važan element formiranja rodno osetljivog jezika u ovoj oblasti. Budući da je reč o profesijama tradicionalno rezervisanim za muškarce, ženski oblici ovih titula i zanimanja biće izvedeni iz već postojećih muških, na osnovu tvorbenih pravila i mogućnosti koje nudi srpski jezik. Najčešće će biti reč o nekoliko oblika ženskog roda ovih imenica, a sama jezička praksa pokazaće koji će od njih prevagnuti i biti uočen i prihvaćen kao deo norme srpskog jezika. Profesorka Savić (2011: 53) nudi iscrpnu listu predloga vojnih činova u ženskom rodu, u kojoj su za svaki čin ponuđeni različiti oblici. Ista autorka preporučuje da se u slučajevima kada za isto zanimanje ili titulu jezik nudi dva ili više sufiksa za građenje reči ženskog roda (*generalica* vs. *generalka*), koristi onaj koji više odgovara našoj jezičkoj intuiciji (Savić 2011: 50). Isto važi i za izbor imenica izvedenih pomoću sufiksa za građenje ženskog roda i složenica (*policajka* vs. *žena policajac*).

➤ ➔ ➔ U slučaju da nam određeni novoskovani termini ženskog roda titula, činova i profesija, za koji srpski jezik doskora nije imao posebne oblike (*pilotkinja*, *vojnkinja* i slično), deluju „rogobatno“ ili kao da su u neskladu sa jezičkom normom, treba imati na umu da je sve u jeziku pitanje konvencije i navike, kao i da je, na primer, *učiteljica* bila „rogobatna“ i „ružna“ reč pre samo nešto više od jednog veka.⁷

➤ ➔ ➔ Rodno osetljive jezičke termine treba uvesti kao obavezne u službenoj jezičkoj upotrebi unutar različitih bezbednosnih institucija (na primer, unutar Ministarstva odbrane, MUP-a, Uprave carina, Bezbednosno-informativne agencije, Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, Generalštaba, Direktorata policije, te unutar bezbednosno-obrazovnih ustanova poput Vojne akademije, Kriminalističko-polijske akademije, Centra za osnovnu policijsku obuku u Sremskoj Kamenici, Vojne gimnazije i centara za obuku Vojske Srbije), kao i u oglasima i javnim konkursima koje ove institucije objavljuju.

⁷ Zanimljivi su stavovi eminentnih srpskih lingvista o ovom pitanju. Birajući između različitih mogućnosti koje srpski jezik nudi za tvorbu ženskih oblika imenica, Ranko Bugarski se, na primer, radije opredeljuje za naziv *vojnkinja*, smatrajući da žena vojnik nije toliko praktično (Bugarski 2004: 52). Za razliku od njega, Egon Fekete odlučuje se za opisnu varijantu, pri čemu imenica ostaje u muškom gramatičkom rodu, ali se dodaje rečenično-kontekstualni podatak, kao što ilustruju sledeći primeri: žena fudbaler, žena vojnik ili žena električar (Fekete 2005: 142).

5. ZAKLJUČAK

Sektor bezbednosti, tradicionalno povezan sa patrijarhalnim, „muškim“ vrednostima, u modernim društvima biva reformisan uključivanjem rodne dimenzije. U skladu sa savremenim tendencijama u bezbednosnom sektoru na globalnom nivou, gde fokus sa državne bezbednosti sve više biva pomeren ka ljudskoj, odnosno individualnoj bezbednosti svih članova i članica određenog društva, ova važna oblast društvenog života postaje osetljivija za konkretne, lokalne bezbednosne potrebe građanki i građana. Puno i ravnopravno učestvovanje žena i ženskog iskustva u ovom sektoru važan je indikator istinske rodne ravnopravnosti u jednom društvu danas, kada je formalna, zakonska rodna ravnopravnost postignuta u najvećem broju demokratskih zemalja, uključujući u to i Srbiju. Takvo ravnopravno učestvovanje žena u društvenim domenima koji su za njih tradicionalno bili zatvoreni podrazumeva rodno senzibilisanje čitavog društva primenom različitih strategija „džender mejnstrminga“ (*gender mainstreaming*). Promocija rodno osetljivog jezika jeste jedna od njih.

Feministička kritička lingvistika argumentovano opovrgava tvrdnje strukturalističkih istraživanja jezika, po kojima je gramatički muški rod imenica koje označavaju određene društvene uloge, titule i profesije nemarkiran i rodno neutralan nosilac semantičkog značenja, te nude empirijske dokaze o vezi između gramatičkog roda u jeziku i rodnih uloga muškaraca i žena u samom društvu (Filipović 2012: 86). U skladu sa ovom, potencijalno diskriminatorskom ulogom jezika, jasan je značaj uvođenja rodno osetljivog jezika u sve sfere društvenog života, što prepoznaje i Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike, koja preporučuje njegovu upotrebu u javnom govoru u Srbiji.

Međutim, otpor rodno osetljivom jeziku i jezičkom planiranju prisutan je u mnogim oblastima društva. Najvažniji je ipak onaj među institucijama koje se bave jezičkim planiranjem i među srpskom lingvističkom elitom, ali i među samim ženama, zbog čega brojni napori određenih društvenih grupa za promociju rodno osetljivog jezika i rodno senzibilisanje javnosti, uključujući u to i napore same Uprave za rodnu ravnopravnost, često imaju ograničen domet. Dakle, prvi i najvažniji cilj rodno osetljivog jezičkog planiranja u Srbiji mora biti i jeste rodno senzibilisanje pre svega akademske, a zatim i šire javnosti za shvatanje diskriminatorne uloge jezika i veze između gramatičkih kategorija roda i patrijarhalnih podela rodnih uloga u društvu (up. Filipović 2012: 91).

Kada je u pitanju sektor bezbednosti, koji je u srpskom patrijarhalnom društvu tradicionalno bio rezervisan za muškarce, treba istaći važne korake preduzete u promovisanju rodne perspektive. Između ostalog, Srbija je među prvima u regionu bivše SFRJ uvela politiku rodne ravnopravnosti u sektor bezbednosti, različitim mehanizmima rodne ravnopravnosti, koji su predviđeni Nacionalnim akcionim planom (NAP) za primenu Rezolucije 1325 SB UN u Srbiji.⁸ Još jedan važan korak u razvoju strategija „džender mejnstrminga“ (*gender mainstreaming*) u ovoj oblasti društvenog života jeste i inicijativa za uvođenje i promociju rodno osetljivog jezika, koja ima važnu ulogu u afirmaciji ženskog prisustva, iskustva i perspektive u sektoru bezbednosti. Određeni predlozi za rešavanje ovog pitanja već su ponuđeni za Vojsku Srbije i oficirske činove u njoj (v. Savić 2011), a funkcionišu i kada su u pitanju pravila za normiranje rodno osetljivih termina u sektoru bezbednosti u različitim domenima jezičke upotrebe.

Važno je istaći, međutim, da svi navedeni predlozi i preporuke ne mogu imati značajnijeg odjeka u našoj akademskoj i široj javnosti ukoliko bivaju nametnuti odogzo, te ukoliko nisu praćeni sistematičnom analizom efekata predložene rodno osetljive jezičke i komunikativne prakse (vid. Filipović 2012: 90).

Konačno, rodno osetljiv jezik ne samo da ne narušava strukturu srpskog jezika već treba da bude i jeste odraz nove društvene stvarnosti, u kojoj su tradicionalne rodne uloge u velikoj meri dovedene u pitanje. Prema rečima profesorke Savić (2011a: 2), „kada govorimo o avijatičarki, pilotkinji, oficirki, potporučnici, poručnici, pukovnici, ili (brigadnoj) generalici, govoriti u formi ženskog roda je u duhu našeg jezika, ali je mnogo više to odraz duha novog doba u našoj stvarnosti u kojoj su žene u gotovo svim pozicijama društvene hijerarhije“.

8 Na osnovu NAP-a u MUP-u, Ministarstvu odbrane, BIA i Upravi carina imenovane su savetnice za rodnu ravnopravnost ministra, odnosno direktora. Tu su, zatim, analitičke grupe (istraživački timovi), zaduženi za sprovođenje, planiranje, statističko praćenje i izradu šestomesečnih izveštaja o sprovođenju NAP-a. Nacionalnim akcionim planom predviđeno je uvođenje i mehanizma osoba od poverenja, čiji će zadatak biti da posreduju, savetuju i preduzimaju mere radi rešavanja konkretnih spornih pitanja iz oblasti rodne ravnopravnosti i diskriminacije (Odanović i Bjeloš 2012: 16).

Navedena literatura

- Antonijević, Zorana. „Učestvovanje žena u sektoru bezbednosti: feministički koncept.“ *Bezbednost Zapadnog Balkana* 19, 2011: 3–15.
- Bugarški, Ranko. *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja, 2004.
- Fekete, Egon. *Jezičke doumice: novije i starije*. Beograd: Beogradska knjiga, 2005.
- Filipović, Jelena. „Gender and power in the language standardization of Serbian.“ *Gender and Language*, Volume 5.1, 2011: 111–131.
- Filipović, Jelena. Rodno osetljiva upotreba jezika u javnom govoru. U: Filipović, Jelena i Ana Kuzmanović Jovanović. *Vodič za rodno osetljiv pristup medijima u Srbiji*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost, 2012.
- Kostovicova, Denisa et al. „The Missing Link in Human Security Research: Dialogue and Insecurity in Kosovo.“ *Security Dialogue* 43, 2012: 569–585.
- Krizsan, Andrea & Viola Zenta. „Gender Equality Policy or Gender Mainstreaming? The Case of Hungary on the Road to an Enlarged Europe.“ *Policy Studies* 27, 2, 2006: 135–151.
- Kuzmanović Jovanović, Ana. Analiza postojećih normi za rodno osetljiv pristup u medijima. U: Filipović, Jelena i Ana Kuzmanović Jovanović. *Vodič za rodno osetljiv pristup medijima u Srbiji*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost, 2012.
- Odanović, Gorana. „Savetnici za rodnu ravnopravnost u sektoru bezbednosti u Srbiji.“ Beograd, 2011. <http://www.bezbednost.org/upload/document/savetnici_za_rodnu_ravnopravnost_u_sektoru_bezbedn.pdf> 23. 12. 2012
- Odanović, Gorana i Bjeloš, Maja. *Nezavisni izveštaj o sprovođenju NAP-a 1325 u Srbiji*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2012.
- Pauwels, Anne. Linguistic sexism and feminist linguistic activism. In: J. Holmes and M. Meyerhoff. (eds). *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003: 550–570.
- Petrović, Nataša, Sonja Stojanović, Gorana Odanović i Maja Bjeloš. *Rod i reforma sektora bezbednosti u Srbiji*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2010.
- Piper, Maja. *Rodna ravnopravnost u jeziku i društvu*. Master rad u rukopisu. Beograd: Filološki fakultet, 2009.
- Savić, Svenka. „Jezik i pol. Još jedan primer (ne)vidljivosti žena u udžbeniku.“ *Feminističke sveske* 3–4, 1995: 223–226.
- Savić, Svenka. *Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika*. 1998. < http://www.e-jednakost.org.rs/download/Kodeks_Svenka.pdf> 31. 1. 2013.
- Savić, Svenka. „Predlog za upotrebu rodno osetljivog jezika u vojsci: činovi žena.“ *Bezbednost Zapadnog Balkana* 19, 2011: 46–56.
- Savić, Svenka. „Žene u avijaciji: gracije ili borbene avijatičarke?“ *Rod i bezbednost* 3, 2011a: 2.
- Šaranović, Jovanka. „Doprinos Vojske Srbije afirmaciji rodne ravnopravnosti u sektoru bezbednosti.“ *Revija za bezbednost* 4, 2010: 307–325.
- Uprava za rodnu ravnopravnost RS. „Zaključci sa Konferencije ‘Žene u javnom životu’“ Beograd, 8. 3. 2012. <http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/lzvestaji_Uprave/lzvestaj_sa_konferencije_Zene_u_javnom_zivotu.pdf> 15. 8. 2012.

Prikaz praktične politike (Policy Brief) je tekst u kome autor/ka sažeto predstavlja aktuelne probleme i dileme iz oblasti bezbednosti, te argumentovano predstavlja moguća rešenja za njih. Forma i sadržaj prikaza praktične politike je isključiva odgovornost autora/ke. Stavovi iskazani u tekstu publikacije ne moraju nužno odražavati stanovišta Beogradskog centra za bezbednosnu politiku.

Beogradski centar za bezbednosnu politiku (od 1997. do juna 2010. godine poznat pod nazivom Centar za civilno-vojne odnose) nezavisni je istraživački centar koji radi na unapređenju bezbednosti građana i društva. U središtu interesovanja BCBP nalaze se politike koje kao cilj imaju poboljšanje ljudske, nacionalne, regionalne i međunarodne bezbednosti, posebno konsolidaciju reforme sektora bezbednosti i integraciju zemalja Zapadnog Balkana u evroatlantsku zajednicu. Svoje ciljeve BCBP ostvaruje istraživanjem, analiziranjem, predlaganjem praktične politike, javnim zastupanjem, obrazovanjem, izdavačkom delatnošću, stručnom podrškom reformama i umrežavanjem svih relevantnih aktera u bezbednosnu zajednicu.

Autorka: Ana Kuzmanović Jovanović

Izdavač: Beogradski centar za bezbednosnu politiku

www.bezbednost.org

Lektura: Tatjana Hadžić

Grafička obrada: DTP Studio

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.86:305-055.1/.2(0.034.2)

81:305(0.034.2)

КУЗМАНОВИЋ Јовановић, Ана, 1975-
Rodno osetljiv jezik u sektoru
bezbednosti [Elektronski izvor] / Ana
Kuzmanović Jovanović. - Beograd : Beogradski
centar za bezbednosnu politiku, 2013

Način dostupa (URL):
http://bezbednost.org/Bezbednost/373/Sve-publikacije.shtml/nav_start. - Nasl. sa naslovne strane dokumenta. - Opis izvora dana 15. 03. 2013.. - Sadrži bibliografiju. ISBN 978-86-6237-034-1

ISBN 978-86-6237-034-1

a) Безбедносни сектор - Родна
равноправност b) Језик - Родна
равноправност

COBISS.SR-ID 197373196

Ova publikacija nastala je u okviru projekta Unapređenje primene Rezolucije 1325 SB UN Žene, mir i bezbednost na zapadnom Balkanu (2011-2013.) koji UN Women sprovodi uz finansijsku podršku Vlade Kraljevine Norveške.

Stavovi izraženi u publikaciji pripadaju isključivo autorima, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem UN-a.

United Nations Entity for Gender Equality
and the Empowerment of Women

